

Handout presentatie Taal en gedrag

Door: Margot Padt, VierTaal Ambulante Dienst PO

Wat is gedrag?

Gedrag is datgene wat wij aan de buitenkant waarnemen.

Wij interpreteren gedrag, maar kunnen vaak niet **weten** wat er van binnen speelt.

Voorbeeld: kind vertoont boos gedrag. Wat is er aan de hand? Dat kunnen wij niet zien aan de buitenkant. We kunnen wel redenen bedenken of gissen. Navragen geeft informatie.

Wanneer is er sprake van probleemgedrag of een gedragsprobleem?

Gedrag afgezet tegen leeftijd → al dan niet leeftijdsconform. Mogelijk wel ongewenst.

Indien het gedrag niet passend is bij de leeftijd, kan het als problematisch gezien worden.

Als leeftijd en gedrag steeds verder en langdurig uiteenlopen, kan er gesproken worden van een stoornis.

Voorbeeld:

Kind van 2 dat slaat → vervelend, niet goed te keuren, maar wij zien het niet als probleem.

Kind van 6 dat vaak slaat → dat gaan wij zien als probleemgedrag want het is niet leeftijdsadequaat.

Kind van 12 dat nog steeds vaak slaat → hier is sprake van een gedragsprobleem.

Jongere van 16 → mogelijk als stoornis te bestempelen.

Gedrag dient altijd afgezet te worden tegen de leeftijd en daarmee tegen de mogelijkheden van een kind/jongere. Daarmee ook afzetten tegen de mogelijkheden die een kind op taalgebied heeft!

Welke rol heeft de taal(ontwikkeling) hierin?

Verschillende aspecten die in deze presentatie aan de orde komen:

- Taalbegrip en taalproductie.
In het algemeen is een fors verschil zichtbaar tussen begrip aan de ene kant en de expressie aan de andere kant. Geldt ook voor ons, als taalvaardige volwassenen.
- Executieve functies en taal.
Hogere cognitieve functies in onze hersenen die het mogelijk maken ons gedrag te reguleren en ons doelgericht te sturen.
- Theorie of Mind en taal.
Vermogen om onszelf te kennen en te snappen om vervolgens ook de ander te kunnen snappen en invoelen.
- Innerlijke taal versus sociale taal.
Innerlijke taal bij volwassenen is vaak onhoorbaar. De sociale taal is de taal die tussen mensen onderling geuit wordt.
- Verwachtingen op taalgebied vanuit het onderwijs.
Wat verwachten wij in het onderwijs van kinderen? Zijn die verwachtingen wel passend?

Taal → taalbegrip en taalproductie

Als we het hebben over een kind dat “taalzwak” is, waar hebben we het dan eigenlijk over?
Taalzwak is een heel algemene term.

Taal valt in vier domeinen onder te verdelen, waarbij in ieder domein zowel aan de begripkant als aan de productieve kant problemen kunnen zijn. Aan de productieve kant merken wij de problemen sneller op omdat wij die kunnen horen. Signalering aan de begripkant is lastiger.

- **Fonologie** (= klankleer)
= organisatie van spraakklanken in categorieën. Ook ritme en intonatie horen daarbij. Belangrijk voor leren lezen en spellen!
Problemen aan de begripkant → als je klanken niet goed van elkaar kan onderscheiden, geeft dat begripsproblemen. Bijv: het verschil niet kunnen horen tussen /bom/ en /boom/.
Problemen aan de productiekant → als je woorden niet goed uitspreekt ontstaan begripsproblemen aan de kant van de luisteraar.
- **Semantiek** (= woordenschat)
= woordenschat, betekenis van woorden, relaties tussen woorden.
Problemen aan de begripkant → bij een kleine woordenschat snap je niet goed wat de ander zegt of wat ergens geschreven staat.
Problemen aan de productiekant → je kan je boodschap niet (goed) overbrengen.
NB: woordvindingsproblematiek is iets anders. Dan heb je een woord wel in je lexicon, maar kan je het niet ophalen en ben je zoekend.
- **Morfosyntaxis** (= zinsconstructies/grammatica)
= vervoegen en verbuigen van woorden en woordgroepen om grammaticaal juiste zinnen te maken.
Problemen aan de begripkant → zwak begrip van zinnen en verbanden tussen zinnen.
Problemen aan de productiekant → zwakke zinsconstructies, vooral bij het maken van meer complexe zinnen.
- **Pragmatiek** (= taalgebruik)
= vaardigheid om gebeurtenissen, bedoelingen, verhalen enz goed over te brengen.
Problemen aan de begripkant → zwak begrip van de bedoeling en boodschap van de ander omdat er weinig begrip is voor woorden, verbanden tussen zinnen en de context.
Problemen aan de productiekant → moeite om een verhaal in een logische opbouw over te brengen. I.h.a. moeite om met taal je bedoeling duidelijk te maken.

Executieve functies en taal

Hogere cognitieve processen die ons handelen sturen en ervoor zorgen dat wij een taak kunnen aanpakken en afronden.

Kern: doelgericht handelen.

Kerncomponenten:

- (werk)geheugen
  - > doelen stellen
  - > daaraan werken
  - > informatie ophalen uit het lange termijngeheugen
  - > reactie selecteren op basis van beschikbare informatie
- Inhibitievermogen
  - > zelfcontrole

- > impulsen en automatisch gedrag onderdrukken
- > richten op relevante zaken
- > andere informatie negeren
- Mentale of cognitieve flexibiliteit
  - > gedrag en gedachten snel kunnen aanpassen aan veranderende omstandigheden.

Taal en executieve functies

Er wordt veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de verbanden tussen executieve functies (EF), taalstoornissen en gedrag. Duidelijk is dat er een sterke relatie bestaat tussen EF en taalvermogen. Ook is er een sterk verband tussen taalstoornissen en executieve stoornissen. Er is alleen nog geen eenduidige verklaring voor gevonden. Er zijn drie theorieën en mogelijk wordt uiteindelijk wel het causale verband gevonden.

3 verklarende modellen:

1. EF beïnvloedt de taalverwerving.
Bijv: het werkgeheugen, aandachtsproblemen en de inhibitie hebben invloed op het uitbreiden van de woordenschat en verdere taalontwikkeling. Je moet je kunnen richten op taal om de taal tot je te nemen en te laten beklijven.
2. Taal stuurt de executieve ontwikkeling.
  - > zelfregulerende taal heeft invloed op je cognitieve flexibiliteit.
  - > taal geeft je de mogelijkheid na te denken over oplossingen voor een vraagstuk/probleem.
  - > gebrek aan taal maakt het volgen van instructies ingewikkeld.
3. Taal en EF gaan hand in hand door aanwezigheid van een 3^e factor.
Hierbij wordt er vanuit gegaan dat er een derde factor is die een rol speelt bij zowel de taalontwikkeling als de ontwikkeling van de EF. Dit zou de frontaalkwab zijn.

Theorie of Mind (ToM)

ToM: je kan je een toetsbare voorstelling maken van gedachten en gevoelens van jezelf en de ander. Dit heet mentaliseren. Je merkt de innerlijke wereld van jezelf en anderen op en begrijpt die ook. Je kan het perspectief van een ander innemen en legt verbanden tussen situaties en mentale toestanden.

ToM →

- Affectieve ToM
  - > grip op je eigen gevoelsleven en emoties van anderen lezen en invoelen.
- Cognitieve ToM
  - > kunnen nadenken over eigen en andermans gevoelens en gedachten. → begrip voor waarom iemand zich zo voelt en zo reageert.

Affectieve ToM veel sterker ontwikkeld dan de cognitieve → je wordt overspoeld door emoties als iemand je iets verdrietigs uit zijn of haar leven vertelt.

Cognitieve ToM veel sterker ontwikkeld dan de affectieve → je benadert een probleem van een ander veel te rationeel waardoor de ander eigenlijk niet gehoord wordt.

Er is een sterke verweving van taal en ToM:

Communicatie → leren mentaliseren → mentaliseren gaat steeds beter → betere communicatie → mentaliseren kwalitatief vooruit enz.

ToM is onmisbaar voor:

- Goede communicatie

- Interactie
- Taalverwerving

Het omgekeerde geldt ook: beperkte taal veroorzaakt problemen bij het begrijpen van mentale toestanden. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de taalvaardigheden van jonge kinderen voorspellend zijn voor emotieherkenning en begrip op latere leeftijd. Training van de linguïstische vaardigheden blijkt ook te leiden tot verbetering van de ToM!

Ontwikkeling van de ToM start al in de babytijd. Als een kind binnenkomt op het baou kan het al onderscheid maken tussen zichzelf en anderen, waardoor het kan troosten en helpen. In de eerste jaren op het baou leren kinderen dat gedrag bepaald wordt door een mentale toestand en niet persé door de objectieve werkelijkheid. Je hebt verbale informatie nodig om te leren die verbanden te leggen. Het verbinden van emoties aan gebeurtenissen doet een beroep op het taalbegrip!

Kortom: kinderen hebben taal nodig om

- Informatie te ordenen
- Vragen te stellen
- Samenhangen te ontdekken
- Oorzaak-gevolgrelaties te kunnen leggen
- Gedrag te voorspellen

De ToM is noodzakelijk bij sociale interacties. Achterstand in de ToM-vaardigheden betekent beperkte sociale vaardigheden en daarmee sociale kwetsbaarheid.

Innerlijke taal

Taal →

- Sociale taal
- Innerlijke taal

Fasen in de ontwikkeling van sociale taal naar innerlijke taal:

- Taal als middel om anderen te reguleren.
Je krijgt iets voor elkaar door taal te gebruiken (Kind: "Ik wil dat hebben."). Ook andersom: een ander laat jou weten wat hij/zij van je wil (Vader: "Kom maar aan tafel.")
- Sociale taal van anderen krijgt een innerlijke tegenhanger.
De sociale taal van de anderen wordt een soort spiegel in jezelf. Je verinnerlijkt als kind de boodschappen die je vanuit je omgeving krijgt. Merk het verschil: je krijgt vaak te horen dat je ergens goed in bent, iets voor elkaar kan krijgen, òf je krijgt vaak te horen dat je ergens nog veel te klein voor bent. In het eerste geval zal een kind zichzelf uiteindelijk die positieve boodschap voorhouden; in het tweede geval gebeurt dat ook maar dan in negatieve zin. Deze verinnerlijkte taal vormt uiteindelijk je zelfbeeld, dat rond het 4^e levensjaar ontstaat.
- Innerlijke taal maakt dat kinderen steeds beter gebruik kunnen maken van taal om hun cognitieve functioneren te ondersteunen en hun gedrag te reguleren.
Pas rond het 7^e jaar wordt de innerlijke taal een stille taal. Ook volwassenen zetten de innerlijke taal in om opdrachten of taken te vervullen. Als het ingewikkeld wordt dan wordt die innerlijke taal vaak nog hardop uitgesproken.

Taalproblemen vormen een belemmering voor de sociale omgang met de buitenwereld. Veel gedragsproblemen kan je daarmee koppelen aan taalproblemen. Zowel de sociale als de innerlijke taal zijn belangrijk voor de cognitieve ontwikkeling en het gedrag. Als zelfregulerende taal ontbreekt loopt ook het vermogen achter om te plannen en problemen op te lossen. Beide vormen van taal ontwikkelen zich in interactie met anderen.

Communicatie, ToM en EF → verwachtingen t.a.v. kinderen

Greep uit de vele verbanden en eisen:

- Voor effectieve communicatie met een ander: inhibitie, cognitieve flexibiliteit (EF) en je verplaatsen in de ander (ToM).
- Kennis opdoen en delen over de wereld: informatie kunnen analyseren, integreren (werkgeheugen/EF) en weten wat de ander verwacht en wil weten (ToM).
- Verhaalopbouw: pragmatische vaardigheden nodig en ToM-vaardigheden om aan te sluiten bij de ander.

Taal in het onderwijs

Sommige kinderen zijn als vanzelf taal- en sociaal vaardig. Maar: steeds meer taalachterstanden bij binnenkomst. Ook steeds meer gedragsproblematiek of bijzonder gedrag. We kunnen dat niet afschuiven naar opvoedsituatie thuis of andere oorzaken. Wij zullen er in het onderwijs iets mee moeten doen.

Wat kunnen wij?

Algemeen:

- Gedrag linken aan de taal geeft begrip.

Als je het verband begrijpt tussen taalproblemen en ongepast gedrag, dan scheelt dat vaak al in acceptatie. Als je snapt dat een kind van 5 vaak slaat omdat hij niet in staat is op een andere (talige) manier aan te geven dat hij iets heel vervelend vindt, dan zie je de overeenkomst met een kind van 2 dat slaat en is het makkelijker ermee om te gaan.

- EF linken aan de taal.

VB: Kind plant iedere keer niet goed. → Heeft het kind wel beschikking over voldoende taal om de planning te maken? Ligt de lat niet te hoog? Misschien heeft het ondersteuning nodig i.p.v. negatieve feedback.

VB: Kind dwaalt aldoor af bij instructies en kan vervolgens niet starten. → Heeft het kind de opdracht wel begrepen? Wat heeft het kind nodig om wel te kunnen starten?

- Verhoogde afleidbaarheid linken aan taal.

Als je door die bril naar het gedrag van kinderen kijkt en de koppeling kan leggen tussen taal en gedrag, dan kan je daar ook conclusies aan verbinden en je gedrag afstemmen op de behoefte van het kind, waardoor het gedrag zal veranderen.

Aanpak uitbreiden ToM-taal

- Uitbreiden woordenschat, met vooral ook aandacht voor "mentale" werkwoorden.
- Benoemen wat je zelf ziet, voelt, denkt en wat je ziet bij de ander met de interpretatie daarbij.
- Emoties benoemen die je ziet. → Directe feedback zodat kind de emotie leert koppelen aan de gebeurtenis.
- Vragen stellen over wat het kind denkt dat dat er bij een ander speelt.
- Samen met het kind reflecteren op het gedrag van een ander.

Aanpak executieve functies

- Visuele ondersteuning bieden.
- Verwoord je denkstappen hardop → model staan.
- Signaal afspreken waarmee kind kan aangeven dat de emoties te hard oplopen.
- Vaste strategieën aanleren.
- Instructies kort en concreet en eventueel individueel herhalen.
- Woordmuur, themamuur, klassikale mindmap bij nieuw thema met veel nieuwe informatie en woorden.
- Kindgesprek → heeft het kind zelf een idee van wat het nodig heeft?
- Geef het kind de kans zelf oplossingen te bedenken voor een probleem. Dat levert succeservaringen.
- Planner inzetten, maar met zo weinig mogelijk taal.
- Help het kind bij plannen en organiseren.

Maar bovenal:

Hoor en zie de hulpvraag in het gedrag van het kind!

Oordeel en veroordeel het kind niet op basis van ongewenst gedrag.

Wijs het gedrag af, niet het kind.

Help hem, indien nodig, in de taalontwikkeling, maar kader tegelijkertijd het gedrag. Het gaat niet om of/of, maar om en/en.

Amsterdam,
April 2024